

Изгубљени у приватизацији

ДРАГАН КРЕМЕР

Знате ону бриљантну, дрску Станислава Винавера, да је *литература Мирослава Крлеже најтежа последица Првог светског рата?* Ништа мање скандалозно ових дана у Србији звучаће да је најгора последица приватизације медија – чињеница да нема јавне прилике за разговор о медијима, коју противници реформи не упропашћују ламентирањем над приватизацијом. Као, то је главни – ако не и једини – разлог медијског мрака у који смо запали, итд. итд.

На страну бајата, небулозна, тешко доказива и преводива флоскула *медијски мрак*, дајте да ствари поставимо реално. Међу свим облицима утицаја (мешања, притисака, (не)оглашавања...) државе – првенствено, извршне власти – на медије, тачније на јавно информисање грађана, приватизација је многим најлакше видљива, прва је дошла на ред за решавање, а свакако јој је придат претеран значај, „предувана“ је као тема. Можда не намерно, али свакако погубно по разматрање и евентуално решавање осталих кључних проблема у тој области. Зато, најпре да је сведемо на стварну меру и да разгрнемо око ње нагомилане предрасуде, заблуде и злоупотребе.

Правим, пуним именом „излазак државе из власништва у медијима“, та приватизација нам је мање потребна због усклађивања са ЕУ, а више због унутрашњих проблема – ради спречавања директног утицаја извршне власти на јавно информисање грађана. Вишедеценијска пракса научила нас је да држава као оснивач/власник медија најчешће користи „своје“ медије као сопствене разгласне системе и инфо-билтене, дакле једносмерно, за пропаганду а не за стварно јавно информисање у ком су грађани не само истинито, правовремено и потпуно обавештени, него и правилно представљени, заступани, имајући слободу изражавања, увид у функциони-

Фото: Медија центар

сање тих медија и могућност утицаја на њихов рад. Демонополизација тзв. медијског простора тј. бујање медија у приватном власништву у Србији је почело 90их година XX века, под режимом Слободана Милошевића, неизбежно политички условљено. И пре промена 2000. године нова демократска власт преузимала је и „припадајуће“ медије на локалима где је добијала изборе, и сместа настављала озлоглашену праксу смењивања директора и главних уредника, мешања у пословање и садржај тих медија, према сопственим дневно-политичким потребама. Иако је још први сет проевропских медијских закона 2002/03. Србији донео јасне одредбе о неопходној приватизацији медија, овај процес је непрекидно опструирао недостатком политичке воље за спровођење – и то је заједничко свим „гарнитурама“ овдашње власти до данас.

У поређењу с електронским нешто једноставнији, процес приватизације штампаних медија ипак је до 2010. с муком довршен на нивоу локалних гласила, али се у националним штампаним медијима (издавачке куће Политика, Вечерње новости, Дневник из Новог Сада) чак и повећао удео државног власништва – кроз низ нетранспарентних,

па и незаконитих „трансакција“ са страним инвеститорима, домаћим тајкунима итд. Такође, одлуком Владе од приватизације је изузета агенција Танјуг, а због сукоба с касније донетим законима о главном граду и националним мањинама, блокиран је процес приватизације РТВ Студио Б (регионална станица у Београду) и десетина регионалних и локалних медија који су одједном открили да „носе“ и садржаје на језицима националних мањина (у већини случајева показало се да тај изговор има облик кратких вести на ромском, једном недељно).

Поврх свега, недовољна и нејасна правила приватизације медија (нарочито пропозиције за ваљаност кандидата/купаца), недоследне процедуре, и недостатак мониторинга испуњавања уговорних обавеза које су нови власници преузели (да не помињемо изостанак правовременог реаговања надлежних државних органа), допустили су да бројне обављене приватизације и у медијској сфери заврши катастрофално – гашењем, или бар неповратним пропадањем тих медија. Не само да је то допринело све бржем урушавању јавног информисања у Србији, него је део најшире јавности довело до убеђења да је приватизација (медија, а и уопште) немогућа, или у најмању руку лоша сама по себи, преварантска, изнуђена од „страних сила“ итд. Штавише, подударајући се с општом економском кризом, с наведеним „аргументима“ уздигао се читав нови фронт противника било какве реформе медија (Крагујевачка иницијатива и сл. заговорници *status quo*), а реакционарна идеолошко-политичка залеђина омогућила им је утицај у процесу јавних расправа о новим медијским законима. И наравно, опет као да ништа нисмо научили ни из успешних нити из неуспешних случајева.

Упоредо свему томе, постепено увођена у разним локалним самоуправама, прелазна решења током неколико година – најчешће, тендери и конкурси за јавно информисање „на локалу“ – показала су се као један од генератора корупције: било да су „успела“ са за медије понижавајућим

захтевима о „дневном праћењу активности градоначелника“ и сл, или су доследно рушена иницијативом ОЦД и независних медија, уз разне субвенције локалних власти „подобним“ медијима и међусобне „уговоре о пословној сарадњи“ учвршћивала су све ширу перцепцију медија у Србији не више као „жртва корупције“, него као једног од пуноправних учесника у томе. Следствено, поверење грађана у медије наставило је да забрињавајуће опада.

После дугог затезања и под нескривеним условљавањем ЕУ-интеграција, нови сет медијских закона у Србији усвојен је августа 2014. и за годину потом орочио завршетак приватизације медија и почетак пројектног (су)финансирања јавног информисања – два лица исте медаље. Јер, један од основних циљева овог процеса није пука промена власништва („истеривање државе из поседа“), нити само спречавање политичког утицаја на информисање грађана, него и својеврсно ослобађање оног дела јавног новца који је буџетом Републике Србије намењен за јавно информисање – а као „коллатерална добит“ приватизације појавио се (наравно, знатно умањен) на конкурсима за новоуведено пројектно финансирање медијских садржаја у јавном интересу. Раније је углавном по аутоматизму лавовски део тог новца додељиван вишеструко привилегованим медијима у државном власништву, и прождиран претежно за њихове предимензиониране режијске трошкове (конкретно, за плате и доприносе неоправдано великог броја запослених, уз то с неодговарајућом образовном структуром – последица добро познате логике запошљавања у јавним

предузећима), а понајмање за продукцију информативних садржаја. Државни медији поврх тога незаконито су се на „државним јаслама“ појављивали и кроз конкурсе разних министарстава, агенција, локалних самоуправа, и тако „музли“ буџет. На крају, али не мање штетно, ти медији били су и „магнети“ за оглашавање других јавних предузећа, државних органа и установа, док као привилеговани буџетски корисници могу да комерцијалном сектору нуде дампинговане цене оглашавања и додатно „закривљују“ тржиште, угрожавајући и голи опстанак независних медија у приватном власништву. Тиме је затворен круг неуспелог покушаја с претходним пакетом медијских закона, да се уреди тржиште медија у Србији и успостави равноправна конкуренција.

Но, ни нови, суштински побољшани закони нису поштеђени политизованих опструкција, продужавања рокова, разорних изузетака у примени, и сл. Налази Коалиције за надзор јавних финансија, у публикацији „Грађански надзор приватизације медија у Србији“ (Топлички центар за демократију и људска права, Прокупље, 2016.) ослобађају нас потребе да се и овом приликом бавимо појединачним случајевима. Рецимо тек да су били лаковерни (а потом остали разочарани) они који су очекивали да ће само приватизацијом бити створени услови за процват медијских слобода и плурализма. Не, то није био крај битке него почетак нове; уместо фронта и ровова, уличне борбе корак-по-корак, за оправдану потрошњу јавном информисању намењеног буџетског новца, на сваком појединачном конкурс. Иронијом судбине, један од главних заговорника медијских реформи у овом смеру, Медијска коалиција (УНС, НУНС, НДНВ, АНЕМ, Локал прес) показала се недовољно јединственом и подбацила у спровођењу закона за које се годинама залагала, нарочито у домену конкурса за пројектно финансирање (Подсећа на ДОС после 2000?). А на супротној страни, извршна власт радикали *light* ојачана прелетачима из трулог ДС-табора спретно је управо тај новитет искористила да што више јавног новца усмери ка себи наклоњеним медијима, укључујући многе тазе приватизоване, или чак фришко створене за ту игранку, богато гарнирану заобилажењима па

и бесрамним кршењима закона. Опхрвана и низом других проблема, наведена новинарска и медијска удружења у расулу као да су ову борбу предала, а настојања организација грађанског друштва да се закони доследно проводе још нису довољно снажна, чиме је појачан утисак јавности да је приватизација не само узалудна него и потпуно погрешна.

Елем, како смо од изгледне нове прилике за велики реформски корак дошли до букача који приватизацији медија приписују „медијски мрак у Србији“, „смрт локалног информисања“, „хиљаде незапослених новинара“ и сл? И до најновије нове владе која за покојни Танјуг званично најављује да ће га (лицемерне ли формулације) *вратити у законске токове?* Наравно да (јој се) може, ни издалека први пут да Влада Србије игнорише, па и беспризорно крши законе које је сама донела. Једино, изгледа није упозната с наравоученијем макар и најлошијег филма о живим мртвацима: ако зомбија пустиш међу људе, имаћеш све више зомбија а све мање људи.

Почнимо од институција надлежних за процес приватизације и медије у Републици Србији. Агенција за приватизацију је трагично издахнула на дужности, акумулиравши толико неправилности и сумњивих поступака и ван медија, да је случај РТВ Врање можда „пресудио“ као кап која прелива чашу; правни наследници Агенције, на нивоу министарст(а)ва, готово да ничим нису наставили додељени им посао.

Још је чудније како се Комисија за хартије од вредности, Комисија за заштиту конкуренције, Комисија за контролу државне помоћи и Државна ревизорска институција систематски не мешају у медијске проблеме иако је било очигледних, значајних повода; штавише, област јавног информисања као да заобилазе у широком луку, очито избегавајући да примене своје надлежности – појава све чешћа код независних тела у Србији, нпр. код РЕМ (Регулатора електронских медија), што је белодано јасно и лаицима. Онда никакво чудо да своја овлашћења ни издалека не користе Одбор за културу и информисање Народне скупштине Републике Србије, и Министарство културе и информисања, а о (независном) правосуђу да и не говоримо. Агенција за привредне регистре клизи испод задатог стандарда за упис медија, и једино

Савет за борбу против корупције извештајима чува свој образ.

Да овом приликом разјаснимо и неке од основних замена теза у вези са приватизацијом медија у Србији:

1. Одговорност за медијски мрак

– Број медија одређених за приватизацију у Србији никада није прешао 10% од укупног броја законски регистрованих медија. На почетку тог процеса, ако се неко сећа, приватизација је чак потцењивана, као маргинална по квантитету/обухвату; не случајно, прећуткивано је да важност, утицај и цена/трошкови постојања неколико десетина највећих државних/општинских медија вишеструко превазилазе ту процентуалну „маргину“. Наиме, међу неприватизованим су биле размерно велике регионалне и општинске/градске РТВ-станице са огромним зонама покривања и итекако бројним становницима у њима (за које поседују дозволе, фреквенције и снажне одашиљаче на највишим котама), као и издавачко-штампарска-дистрибутивна предузећа са сопственим медијима; међу потоњим су још увек и неке од највећих медијских кућа у земљи – Политика, Вечерње новости, новосадски Дневник.

У тзв. другом, силом прилика бржем таласу после 2014, број медија законом предвиђених за приватизацију у Србији је – зависно од начина рачунања (нпр. да ли се РТВ станица са својим вебсајтом региструје као 1, 2 или 3 медија) – највише 84, дакле једва преко 5% од преко 1500 медија тада званично уписаних у АПР; у опуштенијем тумачењу, готово у рангу статистичке грешке. Чак и да су сви ти медији одједном угашени – далеко од тога, приватизовано је досад мање од пола њих (34), и мање од пола приватизованих је угашено, из било којих разлога – то не би могло да буде разлог „медијског мрака“ (омиљене подштапанице противника приватизације).

2. Замирање локалног информисања – Ретко који градић у Србији имао је само јавно медијско предузеће виђено за приватизацију, огромна већина има бар још један приватни радио, а у новије доба бујају сајтови с локалним инфо садржајима; стотине места у Србији имају и приватну ТВ-станицу, преко 50 и локалне новине... Дакле,

ем грађани не остају без извора информација, ем су управо та јавна предузећа била готово школски примери политизоване пропаганде, а сад се за њима лију крокодилске сузе као да су били светионици слободног новинарства. Част изузецима – новинарима, или раздобљима мало мање насртљиве власти кад су бројни међу тим општинским медијима усвајали дониране тренинге, професионализовали се итд, али ипак остајали „накратко везани“ за локалне политичаре. Примери квалитетног локалног информисања, у јавном интересу, пре су(били) изузетак него правило код медија виђених за приватизацију широм Србије. Најчешће је њихов информативни садржај (био) последица интереса владајућих коалиција, неретко и појединаца на власти на конкретним локалима, а не одраз потреба и мишљења грађана /пореских обвезника/бирача. Насупрот томе, у многим срединама главни носиоци информисања су медији у приватном власништву (и такви су од свог настанка), најчешће радио-станице, локалне новине и у новије време веб сајтови. Бројни чланови АНЕМ-а и Локал прес-а нпр. Одувек су боље и више радили у јавном интересу.

Обим и квалитет – нарочито локалног – информисања грађана Србије јесте значајно опао последњих година, томе је низ разлога које сви знамо, но погрешно је стално приватизацију наводити као први, највећи и чак једини. То је онда начин избегавања да се размотре остали узроци/проблеми, које ћемо побројати на крају овог текста, и који без икакве везе с приватизацијом гуше и најжилавије локалне медије као нпр. Врањске.

3. Приватни медији и/или јавни интерес – Насупрот увреженој предрасуди да је приватизација медија погубна по јавни инте-

рес, нема никаквог разлога да јавни интерес поистовећујемо само са јавним предузећима/државом. Сваки јавни сервис, па тако и медијски, пре свега је услуга за грађане, а не установа. Пракса локалних медија у приватном власништву, сада и у Србији дуга бар четврт века, доказује да носиоци јавног интереса у информисању грађана и те како могу бити приватни, комерцијални медији. На локалу, баш квалитетним и брзим информативним садржајима такви медији освајају публику. Острашћена наклапања да приватни медији раде искључиво у интересу власника, а тај интерес као мора бити искључиво профит, предимензионарају значај приватизације, јер делује као да су сви медији у овој земљи били у државном власништву, па су сви одједном преметнути у приватне! А бар 20 година имамо знатно већи број приватних него свих других медија заједно.

Различито нам је образлагана приватизација медија: умањивањем политичког утицаја, рационалнијим пословањем, спречавањем злоупотребе јавног новца/буџета (што је карактеристично за сва јавна предузећа код нас), итд, но ретко у ширем контексту, у окружењу стотина локалних медија који су од свог настанка приватни, и који су од државних деценијама трпели нелојалну конкуренцију. Али, као што јавна медијска предузећа нису имала баш задовољавајуће садржаје и непристрасно информисање, ни приватлук не гарантује плурализам и квалитет. Уосталом, нигде у свету ниједна посебна врста власништва сама по себи ништа не гарантује, пожељне су уравнотежене мешавине (укупно, на тржишту, не нужно унутар појединачних медијских кућа), и неопходна је регулација и то и јесте права улога државе – а не да буде власник медија, осим јавних сервиса.

4. Приватизовани медији (припали „сумњивим купцима“) раде у интересу власти, а не грађана – Задатак је правилно дефинисаног и проведеног процеса приватизације (укључујући праћење ефеката/продужетка рада у новом власништву) да минимизује могућности злоупотреба тј. да смањи „маневарски простор“ политичким актерима блиских купаца медија, и да све купце/нове власнике медија уведе у поштовање законских оквира и (само)регулационих механизма јавног информисања.

Током прва два таласа приватизације медија у Србији, понајмање су се надлежни државни органи и независна тела бавили непосредним праћењем појединачних случајева, анализом уговора, мониторингом даљег испуњавања обавеза, одржавањем прописане делатности итд. Анализа „пакета обавеза“ који купци неизбежно преузимају с медијем чији власници постају, с посебним освртом на заштиту јавног интереса (обавеза обављања делатности у сфери јавног информисања на законима и уговорима утврђен начин, могућности даље продаје, изнајмљивања, обавезе према запосленима...) посао су за стручњаке, но досад су се око тога више трудиле грађанске организације. Овде као и код конкурсног/пројектног финансирања, за разлику од већине других медијских проблема, није неопходна само доследна примена постојећих закона, него и њихова допуна/развијања. То је од додатне важности и за тзв. мањинске медије, на језицима мањина или са знатним уделом таквих садржаја.

Приватизација и (само)регулација медија нису или/или, међусобно искључиви процеси, напротив. Али је код нас регулација тако невешта или опструисана, да доприноси лошој приватизацији.

5. Губитак радних места (и гашење медија) – Сурово звучи, али задатак/циљ приватизације никад није ни био да се очува исти број медија, исти број радних места итд. И без икакве приватизације, панично презасићење бројем медија у Србији неминуовно би довело до гашења немалог броја њих, јер тржиште чак ни уз донаторске и државне финансијске ињекције не може све да их поднесе/издржава. Бројеви у вези са приватизацијом угашених медија и радних места код нас су далеко мањи од најчешће таламбасаних (о томе мало касније), па дакле приватизација није битно ни смањила убитачно превелики број медија у Србији. Постигла је донекле, а још би и више да је доследно провођена, да се знатна средства из буџета више не дају априорно за плате и режијске трошкове гломазних а неефикасних јавних медијских предузећа, него да се бар део тог новца преусмери на јавне конкурсе где онда почиње нова борба око правила поделе/инвестирања у јавни интерес и информисање грађана.

Профи-нарикаче из иначе егоцентричних, макар само по називу синдикалних организација новинара/медија, уз „медијски мрак“ најрађе потезу и „хиљаде новинара осталих без посла...на улици“, а неретко им терцирају и нека од новинарских удружења. Ова прилика да најзад „усидримо“ основне појмове и податке тужно је показала да новинарска професија у Србији премало знања и свести има о самој себи, часом склизне у небулозе и около млатара непровереним тврдњама; није чудо да јој оде готово свака дебата у пропаст.

Реално, поступком приватизације неки од већих и комерцијално атрактивнијих медија нашли су купце и задржали део радних места; други су прошли кроз реструктурирање, а трећи угашени с истеком овог процеса. Но, број незапослених у нашој земљи тиме није значајно порастао јер су сва 84 медија од 2014. предвиђена за приватизацију укупно имала свега 1.055 запослених (према званичним подацима Агенције за приватизацију, а може се сабирати и кроз податке у АПР). Узевши у обзир да је завршена приватизација свега 34 медија (при чему *ни пилнуги* највећи међу њима), те да их већина није угашена него је само смањила број запослених, биће да се изгубљена радна места рачунају до пар стотина.

Ово драстично одступање од стварности заправо је указало колико се новинарска/медијска удружења и синдикати у медијима (не) баве сопственим чланством, и како су њихова руководства неутемељена у својим базама – забрињавајуће налик овдашњим политичким странкама – што је потврдило и дубинско истраживање Центра за развој синдикализма („Пасивни активизам новинара“, Срећко Михаиловић и др, 2017, ЦРС и Дан Граф, Београд). Чак и да је изворна, болећивост „нарикача“ према губитницима транзиције/приватизације медија је такође непристојна јер игнорише вишеструко бројније колеге које су све време под тежим условима радиле у приватним/независним медијима. Уместо тога, боље би било да су синдикати и удружења правовремено упућивали своје чланове у медијима „на удару приватизације“ како да – ако су уопште заинтересовани – постану деоничари предузећа у којима су дотад само радиле. Гле чуда,

таквих иницијатива готово да није било ни у најави, па и у оних пар случајева где су запослени после свих перипетија такорећи силом прилика добили неке акције, као да су једва чекали да их препродају „способним појединцима“, или је то био само параван за модел тзв. директорске приватизације.

Још ћерања – Да ли је приватизација медија у Србији завршена, као што многи сада говоре о њој? Погледате „затворени круг“ између скупштине града Београда и Студија Б, или локалне конкурсне резултате и новчане трансфере у корист ТВ Нови Пазар, све Вам се смучи и желите што пре да заборавите, природно. Законски рокови јесу истекли и тренутно изгледа да нико више неће да се бави тиме, али баш већи, необављени део посла говори ми да ће се то још *ћерати*, највероватније под притиском ЕУ-интеграција. Кључно је питање зашто ипак нису ни такнути многи од медија прописаних за приватизацију, посебно инфо-гиганти којих извршна власт очито неће да се одрекне – Политика, Вечерње новости, новосадски Дневник – мада све теже налази начина да им дотури паре, па ће и даље пропадати, и тиме потврђујући да је *држава најгори газда*.

Да ли је приватизација медија у Србији (не)успешна? Да, само се не слажемо око разлога тог (не)успеха. За разлику од већине, сматрам да није успела првенствено јер још није ни окрзнула државно власништво у три велике медијске куће (опет, Политика, Вечерње новости, Дневник, понављати-докне-буде-све-транспарентно) које по готово свему – утицају, броју запослених, капиталу... – „носе“ више него сва остала (да ‘простите на изразу) приватизацијска ситнеж заједно. Сасвим је могуће – ако икад сазнамо – да државног капитала у тим предузећима заправо одавно и нема, да су после свих малверзација то *тигрови од папира*, али је тим важније питање како онда држава и даље ту поставља руководиоце итд. итд?

Поента и није како ко од нас оцењује приватизацију медија у Србији; уз пуну свест о свим њеним негативним ефектима, ипак, да ли би било боље (или горе) да су и та 34 приватизована медија остала у власништву државе/локалних самоуправа? Да ли је ово што се даље дешава – вечити в.д. статуси, нагоми-

лане нерегуларности, манипулисање одборима и скупштинама акционара, кашњење плата, неизмирени доприноси, измишљени експерти, Дмитровић и Вучелић... – с Политиком, Вечерњим новостима и Дневником боље него да су прописно приватизоване или чак угашене, ако нема купаца? Није крај света уколико српство остане без Политике рецимо... имајући у виду каква је била и шта радила '90их па и у последње време. Најстарији, уважени, стубови... не могу бити разлози да било шта опстаје по сваку цену, па и противзаконито. А неће се никад ни ослободити простор за нове, евентуално боље медије ако сви овакви заувек наставе да постоје. Приватизација је онда нужно зло, тим веће ако није обављено на време. Али, неопходно је да се обави. Или, гангрена целог организма, чему смо опасно близу.

Дакле, проглашавати приватизацију медија кривом за *медијски мрак* итд. једнако је безумно као и тврдити да су тзв. бели листићи разлог што су Тадић и ДС изгубили изборе 2012. Симболичка кап која прелива чашу може то само ако је чаша већ пуна до врха.

Уместо јалових натезања око либералног капитализма, како приватизацију медија овде довршити, боље и праведније? Залуд је надати се добром само од доношења нових закона, јер ти циклуси прете да нам учестају к'о избори. Нова медијска стратегија, у реду, али примена, а не промена закона! Примена, а не прапорци, браћо, ако смем да парафразирам. Из трећег, ваљда сретнијег покушаја, уз грађански активизам/надзор и процеса приватизације медија, дајте да то већ једном завршимо и да се позабавимо осталим утицајима државе на медије и јавно информисање:

- а) Процес регистрације – АПР нетранспарентно класификује медије, и издаје регистарске бројеве без потпуних података (што омогућава подносиоцима да конкуришу за јавни новац), чиме крши законске одредбе и спречава транспарентност власништва.
- б) Издавање дозвола (за електронске медије) – без обзира на величину и стање тржишта, и потребе грађана, већ деценију се издаје превише дозвола за емитере истих/сличних садржаја, чиме се ствара нездрава конкуренција а умањује разноврсност садржаја.
- в) Надзор државне помоћи се не спроводи, а на делу су:
 - олакшице, не-наплаћивање приспелих обавеза, не-кажњавање прекршаја;
 - пројектно суфинансирање путем конкурса;
 - јавне набавке, субвенције, оглашавања, спонзорства, ПР итд.
- г) Дискриминација при поступању државних органа су:
 - селективно позивање медија на догађаје, онемогућавање приступа неким
 - медијима, систематско одбијање захтева за интервјуе и информације;
 - неефикасно и нетранспарентно процесуирање претњи и напада;
 - неуједначена пракса судских поступака у којима су новинари и медији једна од
 - страна, и бесмислено спори/дуги управни спорови.

